

Arkæologisk undersøgelse
af
Tofteengen – Ågerupvej

Bygherrerapport

ROM 2518
Stednr. 02.04.15
TOFTEENGEN - ÅGERUPVEJ
Boplads
Neolitikum, yngre jernalder
Matr.nr. 3at, 4ay
Ågerup sogn
Sømme herred
Københavns amt

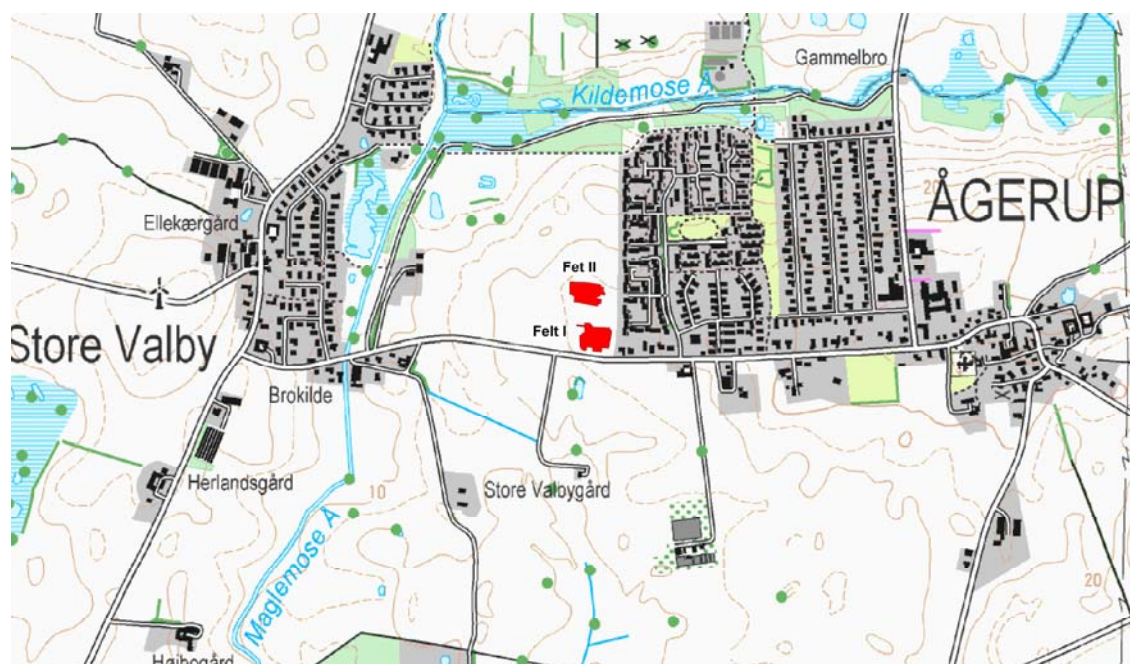

© Roskilde Museum

INDLEDNING.....	1
RESUMÉ	1
UNDERSØGELSENS BAGGRUND	2
TOPOGRAFI, TERRÆN OG UNDERGRUND.....	2
UDGRAVNINGENS RESULTATER	3
KONKLUSION	11
UDGRAVNINGESN DATA.....	13
UDGRAVNINGSMETODE.....	14
DATALISTE.....	14
TIDSTAVLE.....	15

INDLEDNING

Nærværende rapport dækker den arkæologiske undersøgelse der blev foretaget fra den 28. januar til den 3. april 2008. Undersøgelsen blev rekvireret og betalt af lodsejere Klemens Kofod, Store Valby og Jørgen Ove Andersen, Store Valby.

Figur 1. Oversigtskort med udgravningsfelterne.

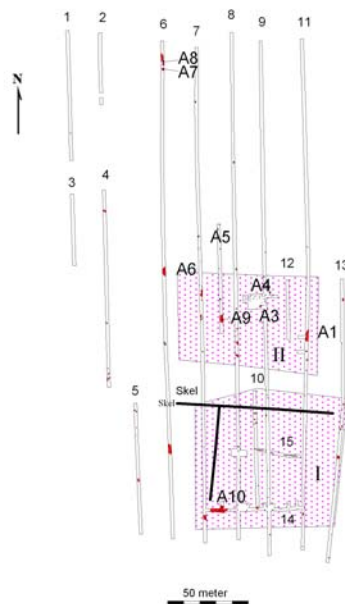
RESUMÉ

På Tofteengen – Ågerupvej blev der foretaget udvidede arkæologiske undersøgelser på to felter – Felt I og Felt II (Ågerupvej I og II). På Felt I fandtes spor efter et treskibet langhus samt et vådområde med genstande fra yngre stenalder. På Felt II fandtes ligeledes et vådområde med genstande fra yngre stenalder, et treskibet langhus samt tre økonomibygninger. Ydermere var der affaldsgruber og kogestensgruber på Felt II. Anlæggene ligger på små åse og plateauer, naturligt afgrænset af et relativt kuperet landskab domineret af vådområder og mod nord af Kildemose å og mod vest af Maglemose å (Figur 1). Overvejende er keramikken fra lokaliteten fra yngre

stenalder, dateret til 3500 – 3100 f. Kr. Enkelte skår der dateres til jernalder, er fundet i gruber, der formentlig skal knyttes til bebyggelsen. I området nord for Kildemose å er der fra yngre stenalder registreret en boplads, en dobbeltjættestue samt 8 jordfæstegrave. Ligeså er der vest for Store Valby (ca. 2 km fra udgravningsområdet) registreret op til flere gravhøje fra samme periode.

UNDERSØGELSENS BAGGRUND

Som følge af lokalplanforslag 523 Roskilde Kommune for området Tofteengen ved Ågerupvej, Ågerup sogn, foretog Roskilde Museum en prøvegravning på delområde I i den østlige del af lokalplanområdet. Arealet omfattede ca. 60.000 m². 16 nord-sydgående søgegrøfter med ca. 15 meters mellemrum blev udlagt i området (Figur 2). Den maksimale længde på søgegrøfterne var 315 meter. Enkelte søgegrøfter (14 og 15) blev af hensyn til anlæggene trukket øst-vest, imens en enkelt udvidelse (11) ligeledes blev foretaget for at afgrænse området med anlæg. I store dele af prøvegravningsområdet blev der fundet forhistoriske anlægsspor, hvoraf der blev udvalgt to zoner hvor anlægssporene var af særlig undersøgelsesværdig karakter: et langhus med en længde på op til 50 meter, et område med tæt stillede stolper, samt kogestensgruber, affaldsgruber og hegnsforløb.

Figur 2. Søgegrøfter fra forundersøgelsen.

TOPOGRAFI, TERRÆN OG UNDERGRUND

Udgravningen er beliggende i det, der i regionplanen er udpeget som kulturhistoriske interesseområde. I bredzonen af Kildemose å er fundet offerfund af flintredskaber fra yngre stenalder og mere end 20 bronzaldergenstande der ligeledes er moseofferfund.

Undersøgellesområdet, der hidtil har været agerland, er beliggende mellem St. Valby og Ågerup. Mod øst afgrænses området af en nyere bebyggelse, imens terrænet falder mod nord, vest og syd. Nord og vestligt er området afgrænset af henholdsvis Kildemose å og Maglemose Å.

Undergrunden bestod overvejende af gult til gulbrunt ler, med nister af kalksten. På den højeste del af undersøgelsesområdet, var undergrundsleret gennemskåret af sandede områder.

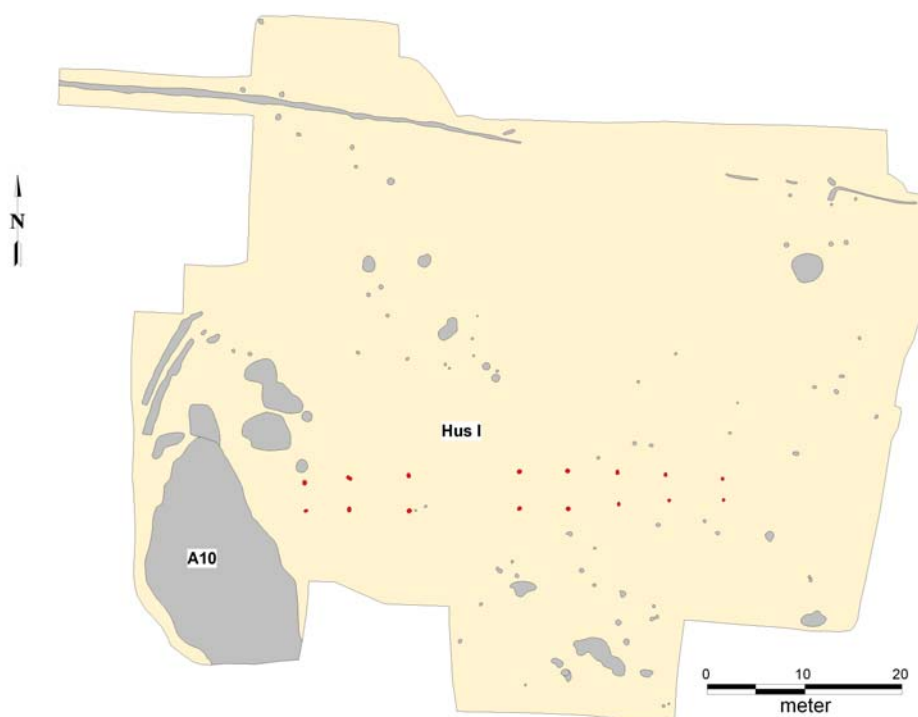
UDGRAVNINGENS RESULTATER

Der blev ved udgravningen registreret i alt 290 forhistoriske anlægsspor fordelt på:

- 216 stolpehuller
- 61 affaldsgruber
- 4 opfyldte vådområder
- 5 kogestensgruber
- 2 grøfter
- 2 vådområder
- 62 anlæg udgår

FELT I

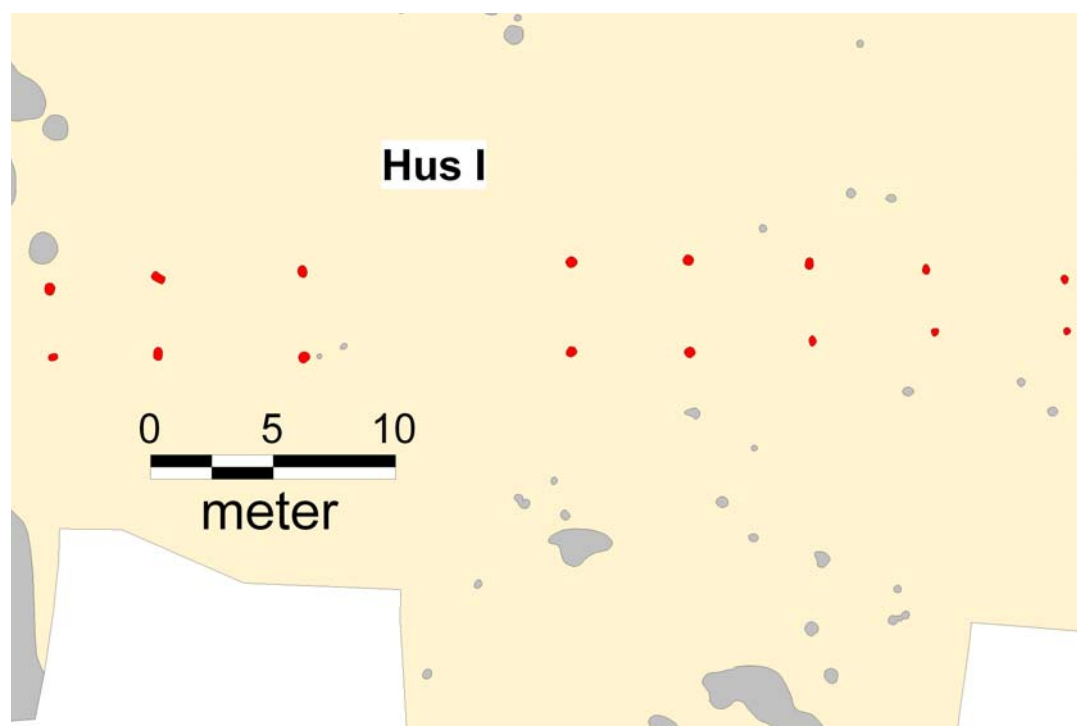
Tættest på Ågerupvej, Felt I fremkom 105 forhistoriske anlægsspor i form af stolpehuller, gruber, et kulturlag og et opfyldt vådområde. Anlægssporene afspejler en gårdtomt fra germansk jernalder, dateret typologisk, samt vådområdet der har fungeret som et udsmidsområde i neolitikum.

Figur 3. Felt I.

HUS I

Ca. midt på Felt 1 fandtes et ca. 41 meter lang øst – vest orienteret treskibet langhus med 8 sæt tagbærende stolper. Disse huse, hvis tagkonstruktion bæres af parvise stolper, kendetegnes generelt ved en betydelig variation og kan stamme fra store dele af forhistorien, bronzealder såvel som jernalder/vikingetid. Langhusene har været anvendt til beboelse såvel som stald – og driftsbygninger. Stolpehullerne var mellem 20 – 30 cm dybe og ensartede i form (stejle sider og flad bund) og fyldt (gråbrun lerblandet muld). Der fandtes ingen genstande i stolpehullerne der kunne underbygge den typologiske datering til yngre germansk jernalder, ca. 530 e. kr.

Figur 4. Hus I.

A10

Ved muldafrømningen fremstod anlægget som et stort sammenhængende amorft fyldskifte, der ret hurtigt blev oversvømmet. Anlægget var ca. 22,50 meter langt og ca. 11,50 meter på det bredeste sted. I toppen var fylden mørk gråbrun med brændte sten. Ved første indtryk fremstod anlægget meget sterilt, med enkelte dyrekogler og flintafslag. En længere periode med tørvejr betød at vandet forsvandt fra overfladen, og derefter var keramik, flinteskabere og flere dyrekogler blevet vasket rene således at de nu kunne ses i fladen.

Et øst vest gående tværsnit blev lagt igennem anlægget. Ud fra de stratigrafiske lag og den meget sandede fyld tyder alt på at der her er tale om et vådområde, hvor der igennem yngre stenalder er blevet smidt affald i form af keramik, dyrekogler, flintafslag og enkelte flinteredskaber som skrabere og knive. Der blev opsamlet genstande fra hele vådområdet, men overvejende var koncentrationen størst omkring vådområdets nordlig og vestlige del.

Dette blev konstateret ud fra kvadrater af 1 x 1 meters størrelse, der blev anlagt og udgravet i større del af vådområdet. Keramikken dateres inden for yngre stenalder til

tragtbægerkultur ca. 3900 – 2800 f. Kr. Der er i alt registreret 1764 genstande fra A10.

A172

De øverste ca. 25 cm. af vådområdet var mørkere i fylden og indeholdt bl.a. en del brændte sten. Laget var i forhold til de resterende lag, relativt fundtomt. Fund af enkelte stykke jernalder keramik samt en bronzenål betød, at laget udskiltes som et selvstændigt anlæg, A172, der muligvis skal henføres til samme funktionsperiode som langhuse. Laget blev sporadisk udgravet og registreret, samt gentagende gange undersøgt med detektor, for derefter at blive fjernet med gravemaskinen.

ØVRIGE ANLÆG PÅ FELT I

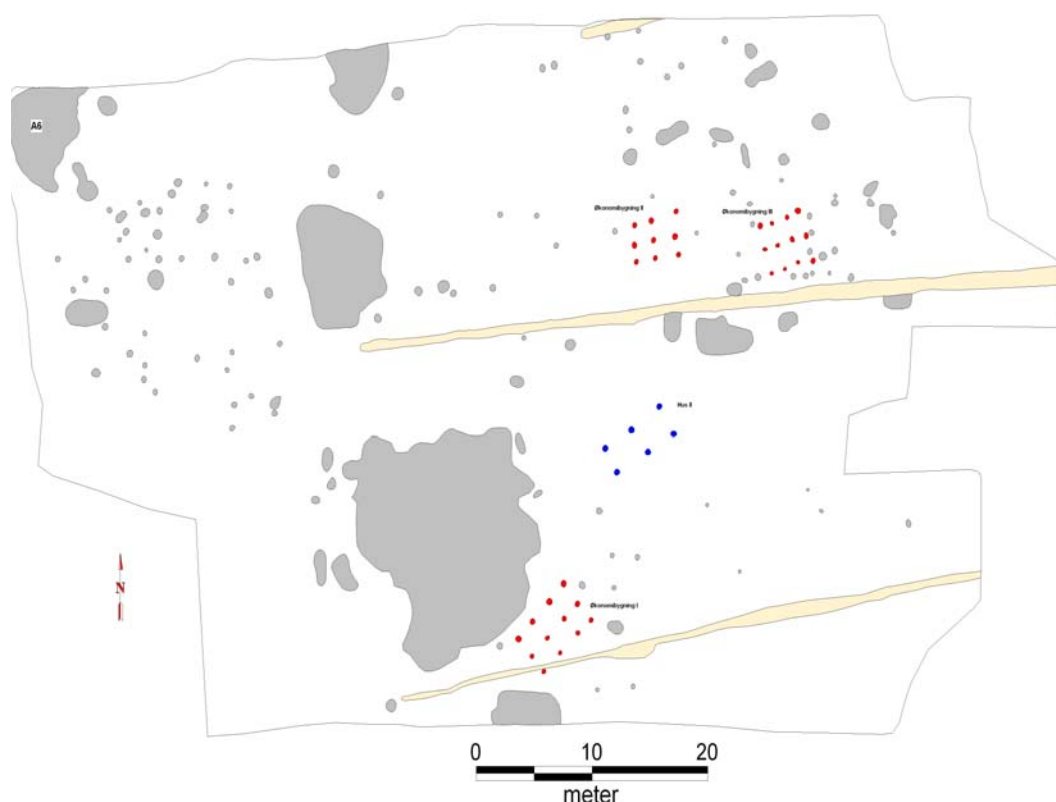
Omkring langhuset fandtes seks nedgravninger, der fremstod som mørke områder i den lyse undergrund. Indholdet er oftest ituslået keramik, trækul og dyreknoget der menes at stamme fra forhistoriske husholdninger. Nedgravningerne tolkes og betegnes derfor som affaldsgruber.

Ved undersøgelsen blev der i fire af affaldsgruberne fundet meget dårligt bevaret keramik, som ikke kunne dateres nærmere end til oldtid.

70 stolpehuller, blev registreret på Felt I. Stolpehullerne og deres indbyrdes sammenhæng blev grundigt undersøgt da eventuelle spor fra yngre stenalder huse

kunne genfindes blandt stolpehullerne. Desværre kunne ingen af stolpehullerne indgå i erkendelige konstruktioner.

Nordligst på Felt I blev der fundet en grøft (A125), som ud fra den lyse grå homogen fyld, tolkedes som værende gammel. Tre snit blev lavet i grøften, samt dele af den tømt. Grøften var gennemgående ca. 20 cm dyb og ca. 30 cm bred og som eneste genstande fandtes et flintafslag. Placeringen af de øvrige anlæg synes at respekterer grøften, og mod vest blev der lavet en udvidelse, i forsøget på at afgrænse grøftens forløb. Dette var dog ikke muligt, og grøften synes at forsætte vestlig ud under nuværende mark. En afgrænsning eller en ændring i grøftens forløb, kunne have indikeret en mulig samhørighed med langhuset, evt. som en indhegning af gårdsenheden.

Figur 5. Felt II.

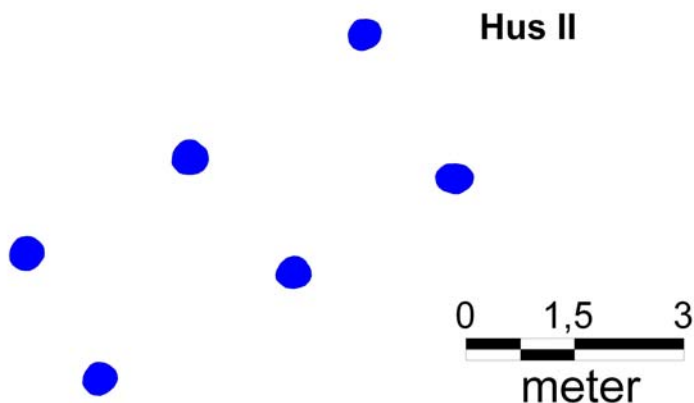
FELT II (Figur 5)

På Felt 2 fandtes 182 anlægsspor i form af stolpehuller, gruber, kulturlag og et opfyldt vådområde. Anlægssporene afspejler en gårdsenhed fra jernalderen, samt et opfyldt vådområde fra yngre stenalder.

HUS II (Figur 6)

Ca. midt på Felt II fandtes en mindre nordøst sydvest orienteret ca. 7 meter lang bygning, med 3 sæt tagbærende stolper. Stolpehullerne var mellem 15 - 20 cm dybe og ensartede i form (stejle sider og rund bund) og fyld (lys brun homogen lerblandet

muld). Typologisk dateres huset bredt til jernalder, der fandtes ingen genstande i stolpehullerne der kunne indsnævre dateringen.

Figur 6. Hus II.

UDHUSE/ØKONOMIBYGNINGER

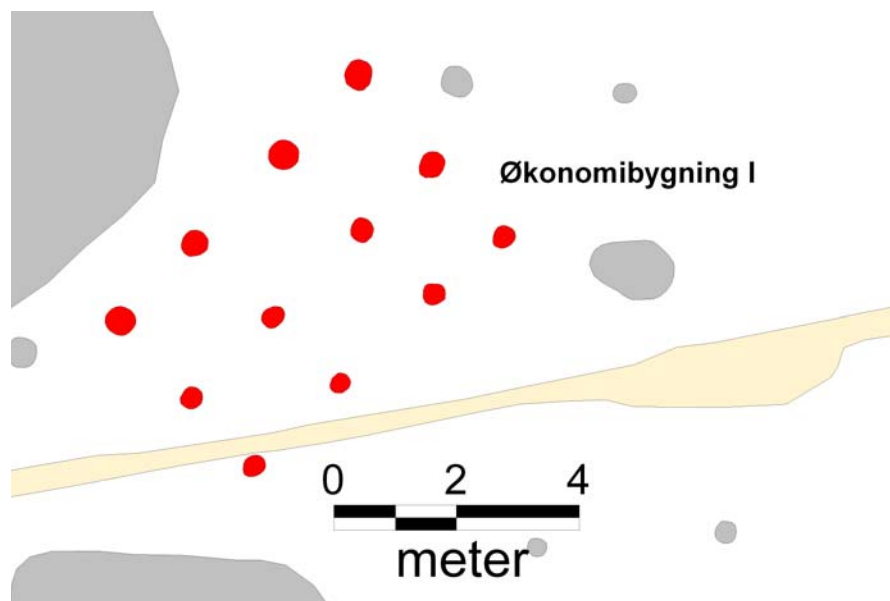
På Felt II blev 3 konstruktioner der tolkes som udhuse/økonomibygninger fundet. Der er tale om to konstruktioner med 3 x 4 stolper, og en med 3 x 3 stolper (se kort).

Konstruktionerne lå omkring den lille bygning og skal sandsynligvis knyttes til denne. I enkelte af stolpehullerne fandtes mindre stykker af lerklining, der ikke kan dateres nærmere end til oldtid. Konstruktionsformen er alment kendt især fra jernalderens bopladser, hvor de ofte ses i sammenhæng med gårdkomplekser der dateres inden for tidlige ældre romersk jernalder til ældre germansk jernalder (0 – 530 e. Kr).

Bygningernes funktion har formentlig været en slags forråds – eller økonomibygning. Konstruktionerne repræsenterer en bygningstype med gulvet hævet over jorden. Dette tolkes på baggrund af stolpekonstruktionen der har stået så tæt, at det ville være upraktisk at manøvrere rundt inde i sådan et hus.

UDHUS/ØKONOMIBYGNING I (Figur 7)

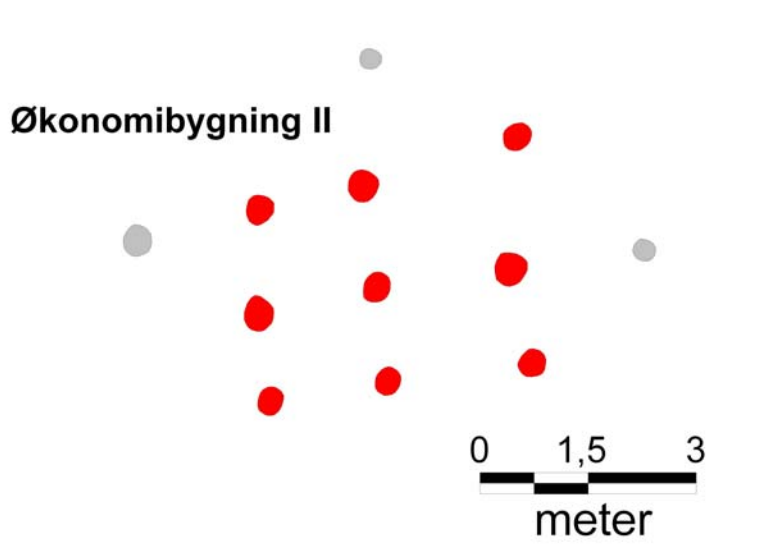
Sydvest for Hus II fandtes en kvadratisk 3 x 4 stolpebygget konstruktion. De 12 stolpehuller der indgik i konstruktionen var kendetegnet ved stejle sider og flad bund. Hullerne var mellem 15 – 20 cm dybe og fylden var grå til brunrå sandblandet ler.

Figur 7. Økonomibygning I.

UDHUS/ØKONOMIBYGNING II (Figur 8)

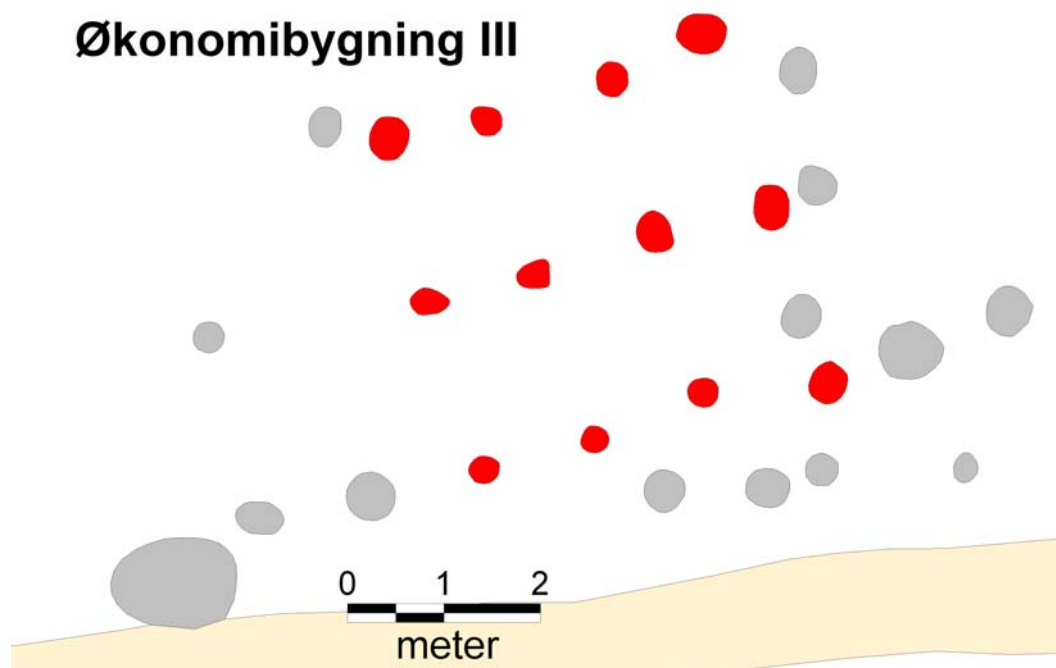
Nord for Hus II fandtes en kvadratisk 3 x 3 stolpebygget konstruktion. De 9 stolpehuller der indgik i konstruktionen var relativt ens, med flade bunde og gråbrunt lerblandet muld. Dybden var dog meget forskellig, svingende fra 5 – 20 cm. Der var intet umiddelbart erkendelig system i fordelingen af dybe og mindre dybe stolpehuller.

Figur 8. Økonomibygning II.

UDHUS/ØKONOMIBYGNING III (Figur 9)

Nordøst for Hus II fandtes en kvadratisk 3 x 4 stolpebygget konstruktion. De 12 stolpehuller der indgik i konstruktionen fremstod ens med runde bunde, gråbrunt lerblandet muld og med en gennemsnitsdybde på ca. 10 cm.

Figur 9. Økonomibygning III.

GRUBER

31 gruber blev registreret på Felt 2. Af de 31, er 6 dateret til yngre stenalder, tragtbægerkultur ca. 3900 – 2800 f. Kr., på baggrund af keramikken der blev fundet i gruberne. Bortset fra A178 der formentlig er en del af A6, er de resterende gruber med tragtbægerkeramik reelle nedgravninger. Gruberne er koncentreret på feltets vestlige og nordlige del.

3 gruber kunne på baggrund af keramikken dateres bredt til jernalder, hvorimod de resterende gruber placeres inden for oldtid.

A6

Ved muldafrømningen fremstod anlægget som et stort sammenhængende amorft fyldskifte. Anlægget, der ikke blev frilagte mod nord, var ca. 7,50 meter langt og ca. 6 meter på det bredeste sted. Anlægget var mellem 10 – 15 cm. dybt, hvor bunden flere steder var meget ujævn. Fylden var overvejende grå sandblandet ler som indeholdt betydelige mængder af keramik, flintredskaber og afslag, samt dyreknoget.

Et øst vest gående tværsnit blev lagt igennem anlægget. Ud fra de stratigrafiske lag og den meget sandede fyld tyder alt på at der her er tale om et vådområde, hvor der igennem yngre stenalder er blevet smidt affald. Hele den frilagte del af anlægget blev udgravet, og der blev opsamlet genstande fra hele vådområdet. Keramikken, der daterer A6, placeres inden for yngre stenalder, tragtbægerkultur ca. 3900 – 2800 f. Kr. Der er i alt registreret 800 genstande fra A6.

MULIGE HEGNSFORLØB

Vestligst på Felt II blev registreret to stolpeforløb, det kan være spor efter to hegnsforløb. Nordligst et forløb bestående af 5 stolpehuller, beliggende øst vest. Der var ca. 2,5 meter imellem de enkelte stolpehuller, der var ca. 20 cm dybe og ensartede i fyld med gråbrunt lerblandet muld og relativt flade bunde.

Umiddelbart syd herfor var et forløb med 5 stolpehuller, beliggende øst vest. Der var ca. 3 meter mellem de enkelte stolpehuller, der var mellem 10 og 15 cm dybe og ensartet i fyld med brungråt sandblandet muld. Faconen på stolpehullerne var dog meget uensartede.

UDGRAVEDE FUND

De i alt 285 registrerede x-numre er alle fundet under udgravning. Hvert x-nummer kan dække over adskillige genstande/fragmenter, når der er tale om ukarakteristisk keramik, flotationsprøver, faunamateriale o. lign. Størstedelen af disse fund er gjort i de opfyldte vådområder (A6 og A10). Den mest markante fundgruppe er keramik, men der er også gjort fund af flintredskaber og afslag, dyreknogler samt brændt ler og lerklining. Kun ét stykke metal blev fundet: en lille bronzenål (fra A172). Anlæg og bunkerne med afrømmet muldjord er gentagende gange blevet afsøgt med metaldetektor, uden der blev fundet metalgenstande fra oldtiden.

SKÅR FRA KERAMISKE KAR (CA. 1966 STK.)

Størstedelen af keramikken er fundet i de opfyldte vådområder A6 og A10. Enkelte fragmenter dog fra gruber og stolpehuller. Keramikken karakteriseres især ved skår fra fladbundede kar med runde sider og tragtformede halse. Men fragmenter fra dekorerede hanke samt bageplader og lerskiver er også repræsenteret. Dele af keramikken er generelt hårdbrændt, groft magret og har et dagligdags præg. Imens andet er hårdt brændt, men finere magret og ornamenteret med forskellige typer af ornamentik i forskellige kombinationer med hinanden. Eksempler på ornamentik er:

Vinkelbåndsornamentik med snor, lodrette smalle furer, rhomber af smalle furer, smalle furer som vinkler, stregornamentik i rhombefelter, halvmåneformede indtryk på række, smalle furer i rhombe felter, lange tætstillede furer, tætsiddende overfladiske pindstik i enkelte rækker, tætstillede vertikale furer, overfladiske cirkulære pindstik, kamornamentik med horisontale og vertikale rækker samt smalle furer på kryds og tværs over hinanden.

Figur 10. Tragtbæger fra yngre stenalder – fragmenter fra lignende kar er fundet på Tofteengen. Dette kar er dog fra Søndergårde, Allerslev. Foto: Henrik Jørgensen.

FLINT (Ca. 973 stk.)

Den største repræsentation af flint fandtes, som keramikken, i de opfyldte vådområder (A6 og A10). Overvejende var det flintafslag (ca. 951 stk.), der er affald fra fremstillingen af flintredskaber, der forekom hyppigst, men flintknive, flintskrabere og et enkelt fragment fra en sleben flintøkse fandtes også.

KONKLUSION

På de udgravede arealer Felt I og Felt II på Tofteengen – Ågerupvej fandtes spor efter to bebyggelser fra jernalder og to udsnidsområder fra yngre stenalder. To treskibede langhuse blev lokaliseret, hvoraf den ene (Hus I) typologisk kan dateres til yngre germansk jernalder. Hus II er en mindre bygning som givetvis skal ses i sammenhæng med de økonomibygninger der blev fundet i umiddelbar nærhed af bygningen. Omkring bebyggelserne fandtes affaldsgruber, hvori der fremkom enkelte keramikskår, der dateres bredt til jernalder. Om der har været en sammenhæng mellem de to bebyggelser, er uvist. Der var umiddelbart ingen tegn på det, ud fra de iagttagelser og registreringer der blev gjort under den arkæologiske udgravning af lokaliteten.

De få affaldsgruber og de relativt få genstande, der blev fundet i forbindelse med Hus I, afspejler ikke en traditionel bebyggelse de har været i brug over længere tid. Her ville man forvente en større mængde af genstande og anlæg. Muligheden forligger dog, at gruber og kogestensgruber, der ofte bliver forbundet med en gårdsenhed med dertil hørende husholdning, kan have ligge under Ågerupvej, landevejen mellem Ågerup og St. Valby, eller under det østliggende boligkvarter, der er udstykket i 1960'erne.

To store vådområder, der tolkes som udsmidtsslag, med genstande fra neolitikum blev udgravet på lokaliteten.

Ud fra de stratigrafiske lag, anlæggenes uregelmæssige facon og den meget sandede fyld tyder alt på at der her er tale om vådområder, der igennem den sene del af TN og begyndelsen af MN er blevet opfyldt med keramik, dyreknogler, flintafslag og enkelte flinteredskaber som skrabere og knive. Keramikken var stærkt fragmenteret, og billedet tegner sig således, at keramikken må være ødelagt sekundært ved eks. brug. Ituslået keramik kendes fra samtidens systemgrøfter fra Sarup og ved indgangene til jættestuerne, hvor man tolker den ødelagte keramik som led i et ritual. Samme kultiske funktion skal dog ikke tillægges A6 og A10. Var der tale om en primær destruktion, som er tilfældet ved systemgrøfterne og jættestuerne, ville man forvente at kunne sammensætte og genskabe dele af ødelagte keramik. Ud fra gennemgangen af det lokale keramikmateriale er der ikke noget der tyder på at det kan samles og funktionen tolkedes derfor ikke som en del af samtidens rituelle svære.

Figur 11. Udgravningen i gang på Felt I. Foto: Roskilde Museum.

Resultaterne fra den arkæologiske udgravningen på Tofteengen – Ågerupvej kan føje endnu en brik til det store puslespil over stenalderens lokaliteter, som egnen er så rig på. Mange af enens stenalderlokaliteter er dog ikke fremkommet ved arkæologiske udgravninger, men registreret ved herredsberejsningerne i slutningen af 1900 tallet, samt ved overfladerekognosceringer foretaget af amatørarkæologer.

Amatørarkæologer har igennem en lang årrække gennemvandret lokalegnen omkring Tofteengen, og har samlet i hundredvis af flintredskaber op på de tilstødende marker.

Udstykningen af byggegrunde, har modsat store del af Roskilde området, ikke været så fremherskende på østsiden af Roskilde fjord. Det betyder at der ikke har været foretaget så mange større fladedækkende arkæologiske undersøgelser på egnen og det kan forklare en underrepræsentation af bronzealderens - og ikke mindst jernalderens bopladser. Vidnesbyrd om aktivitet fra henholdsvis bronze – og jernalder i området, er overvejende belyst gennem depotfund og løsfund. Fremkomsten af gårdkomplekserne fra jernalderen ved Tofteengen – Ågerupvej er derfor en af de første jernalderbebyggelser man har udgravet i Roskilde Museums undersøgelsesområde øst for fjorden. Fortidsminderne giver derfor et helt nyt bidrag til forskningen af jernalderens bosættelsesmønstre øst for Roskilde Fjord.

UDGRAVNINGESN DATA

Ansvarlig leder: Museumsinspektør Tom Christensen.

Daglig leder: arkæolog, cand. mag. Lisbeth Gernager Langkjær.

Assistent: stud. mag. Katrine Ibsen Kjær fra Saxo Instituttet, Københavns Universitet, samt arbejdsmand Niels W. Nielsen. Fra den 28. januar til den 31. januar 2008 deltog stud. mag. Julie Nielsen fra Saxo Instituttet, Københavns Universitet. Museumstekniker Cille Krause, Roskilde Museum stod for opmåling med GPS. Maskinfører Finne fra entreprenørfirmaet JL Entreprise APS., Køge stod for afrømning med gravemaskine CAT 312 på larvefødde med 2 meter rabatskovl. Området for undersøgelsen henlå som brakmark. Undersøgelsen blev påbegyndt den 28. januar og afsluttet den 3. april 2008. Vejret var for årstiden mildt, overskyet og let til kraftig vind, med dagtemperaturer over frysepunktet. Vejrforholdene betød at iagttagelsesforholdene var gunstige imens udgravningsarbejdet, især ved udgravningens begyndelse, var besværet af regn og den vandmættede undergrund.

Figur 12. Udsigt over området, set mod nordvest. Foto: Roskilde Museum.

UDGRAVNINGSMETODE

Udgravningsfelterne blev anlagt på baggrund af resultaterne fra prøveundersøgelserne. Under muldafrømningen blev relevante fyldskifter indridset med skovl og afmærket med pinde. Efter afrømning blev der med GPS etableret målesystem, til manuel fladetegning i 1:50 på millimetertegneplast. Snittegninger i størrelsesforhold 1:10 og beskrivelser af anlæg blev også foretaget på millimeter plastikark.

Anlæggene snittes med skovl, ske og spade, mens profiler efterfølgende blev afrenset med ske. Der anvendtes udelukkende digitalfotos til dokumentation.

Bygningskonstruktioner er udskilt ved gennemgang og sammenligning af de snittede stolper in situ sammen med iagttagelser på plantegningerne. I tvivlstilfælde blev ”manglende” stolper i et sæt eller en bygningsstruktur eftersøgt ved udmåling indenfor en antaget grundplan og ved fladeafrensning. Anlæg der indgik i konstruktioner blev efter registrering tømt med ske.

Anlæggene blev nummereret fortløbende med start ved A1. Genstandene er nummereret fortløbende med arabertal.

DATALISTE

Ansvarsmuseum: Roskilde Museum, j. nr. 2518

KUAS FOR 2003 – 2123 – 1527

Tofteengen – Ågerupvej

Ågerup Sogn

Sted. Nr. 02.04.15

Sømme Herred

Københavns amt

Originaldokumentation og oldsager opbevares efter undersøgelsens afslutning på Roskilde Museum.

Roskilde Museum

den 18. juni 2008

Lisbeth Gernager Langkjær

Arkæolog, cand. mag.

TIDSTAVLE

År	Periode		
1500	Nyere tid	Nyere tid	
	Middelalder	Middelalder	
1050	Vikingetid	Yngre jernalder	
900			yngre
775/800	ældre		
530	Germansk jernalder	Ældre jernalder	
375			yngre
160	ældre		
Kr.f.	Romersk jernalder		
	Førromersk jernalder		
500	Yngre bronzealder	Bronzealder	
			VI
			V
			IV
1000	Ældre bronzealder		
			III
			II
	I		
1700	Senneolitikum	Yngre stenalder	
2400	Stridsøksekultur/ Enkelgravskultur/ Mellemeolitikum B		
2800	Tragtbægerkultur/ Mellemeolitikum A		
	Grubekeramiskkultur		
3200	Tragtbægerkultur/ Tidlig neolitikum		
3900	Ertebøllekultur	Ældre stenalder	
5400	Kongemosekultur		
6800	Maglemosekultur		
9000	Ahrensburgkultur		
10.000	Brommekultur		
11.500	Federmesserkultur		
12.000	Hamburgkultur		

